

DUPKA GYÖRGY

TÖRTÉNELMI ZARÁNDOKÚTON A KAUKÁZUSBAN ÉS EURÁZSIÁBAN (1¹)

(BASKÍRIA, CSECSENFÖLD, AZERBAJDZSÁN, GRÚZIA, ÖRMÉNYORSZÁG,
KAZAHSZTÁN, ÜZBEGISZTÁN, MOSZKVA: MAGYAR ÉS NÉMET INTERNÁL-
TAK, HADIFOGLYOK NYOMÁBAN)

- TÖRTÉNELMI SZOCIOGRÁFIA -

BEVEZETÉS A KUTATÓ-, EMLÉK-, ZARÁNDOKUTAKHOZ

A hadifogságba és a malenkij robotra a szovjet táborokba elhurcoltak, a kollektív büntetés alá eső magyarság, németiség tragikus sorsával kapcsolatosan – a rendszerváltás utáni évtizedekben, különösen az ezredforduló után – előrehaladott kutatás tapasztalható. Eddig bizonyossá vált, hogy 700 000 ember (más adatok szerint 800 ezer is lehetett) került ki a GUPVI- és GULÁG-táborokba, és ott közülük minden második-harmadik ember meghalt. Hét évtized múltán is résztörténetek látnak napvilágot, de még mindig keveset tudunk ezekről az időkről. Nagyon fontos a helytörténészek, helyi kutatók munkája az emlékek feltárásában, elemzésében. Az eddig publikált szakirodalom, feltárt levéltári forrásanyag folyamatosan gyarapodik, a könyvtárak, az internet révén mindenki számára elérhetővé válik.

A GUPVI-táborokban raboskodott foglyokkal, a lágertemetőkkel kapcsolatos helyszíni ismereteimet – az utóbbi évtizedben – a pécsi Német Körrel (elnöke: *Matkovits-Kretz Eleonóra*)² egybehangoltan lebonyolított expedíciók során tudtam gyarapítani és elmélyíteni. 2005-től közös kutatást³, közös emlékkonferenciákat⁴ szerveztünk, terepmunkát végeztünk az egykori lágerek területén, a kelet-ukrajnai Donyec-medencében, a luganszki bányavidéken, ahol 2014-től újra embervesztő, lakott területeket feldúló harcok, illetve testvérháború zajlik a Kreml által támogatott és függetlenségre törekvő orosz radikális autonómista-szeparatisták és az ukrán katonai egységek között.

Expedíciót indítottunk Orosz földre, az Urál-környéki egykori munkatáborokba is, ahol sok ezer magyar, német férfi és nő halt meg az éhség, a fagyhalál s a pusztító betegségek okozta végelgyengülésben.

Konkretizálódott együttműködésünk a Gulág-kutatók Nemzetközi Társaságával (elnöke: **Majorszki András**)⁵ is, amely regionális szinten⁶ is egybefogta a kutatói munkát, erről tanúskodik legutóbbi konferencia-gyűjteménye.⁷ Régiók szintjén először az **Árvay Attila** vezette Szerencs Város Német Nemzetiségi Önkormányzata⁸ biztosított fórumot az anyaországi és a Kárpát-medencei kutatóknak, és az országban először állított regionális emlékművet. A mozgalomba bekapcsolódott az anyaországi Kommunizmus Búnei Alapítvány (elnöke: **Ötvös Péter**), a Gulágokon Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány (elnöke: **Nagyné Pintér Jolán**), a Nemzeti Emlékezet Bizottsága⁹ (elnöke: **Földvárnyé Kiss Réka**), a Szovjetunióban Volt Magyar Politikai Rabok és Kényszermunkások Szervezetének elnöke (elnöke: **Menczer Erzsébet**), a Terror Háza Múzeum (főigazgató: **Schmidt Mária**), a Magyar Nemzeti Levéltár (főigazgató: **Szabó Csaba**), a VERITAS Történetkutató Intézet (főigazgató: **Dr. Szakály Sándor**), a Janus Pannonius Múzeum (igazgatóhelyettes: **Walterné Müller Judit**), a Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944-45 Alapítvány¹⁰ (elnöke: **Cseresnyésné Kiss Magdolna**). A külhoni és a magyarországi magyar kutatók közül **dr. Molnár D. Erzsébet**, történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének főiskolai docense, **dr. Murádin János Kristóf**¹¹ történész, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Tanulmányok Szak egyetemi adjunktusa, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Karának kari kancellárja, az erdélyi **Benkő Levente** magánkutató, **dr. Bognár Zalán** történész, a Károli Gáspár Református Egyetem docense, **Dr. Stark Tamás** történész, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, és mások nevéhez fűződik szakmai körökben is elismert GULÁG-GUPVI-kutatás.

A levéltárakon kívül más országok közgyűjteményeiben is következetes adatgyűjtést végeztünk. A túlélőkkel „*oral history*” típusú, feldolgozott mélyinterjúkat, visszaemlékezéseket, memoárokat is nyilvánosságra hoztunk.¹²

2012-2017 közt *hét eurázsiai, illetve délnyugat-ázsiai (kaukázusi)* államot érintő *öt kutatóúton* vettem részt a pécsi Német Kör egyik szakértőjeként. Főleg budapesti kiindulóponttal, előzetesen elkészült forgatókönyv alapján a célországok és azon belül a kiemelt települések között – repülő-

géppel, bérelt busszal, gyalog – több mint 50 ezer km-t tettünk meg. Minden kiutazás alkalmával változó összetételű volt csapatunk, amelynek keménymagját – a GUPVI-GULÁG-téma iránt – elkötelezett kutatók alkották. Terepszemléink eddig kevésbé ismert, egykori – a magyarság szempontjából fontosabb – foglytáborokhoz, sírkertekhez, a raboknak munkát adó objektumokhoz kötődtek, ahol a hadifoglyok, internáltak nyomában gyakorlati módon tényfeltáró-adatgyűjtést folytattunk. Előttünk ilyen céllal magyar civil-expedíció még nem járt Ukrajnában, Oroszországban, Azerbajdzsánban, Georgiában, Örményországban, Kazahsztánban és Üzbegisztánban, amelyek valaha, több mint 70 éven át a szovjet birodalomhoz tartoztak. 1991-1992-ben a szovjet impérium szétesését követően utódállamokként jöttek létre – napjainkban független, dinamikusan fejlődő országok – az ENSZ-tagállamai közé tartoznak.

Első emlékutunkra¹³ 2009. június 26. – 2009. július 4. közt¹⁴ került sor a malenkij robotosok nyomában az ukrajnai *Donyeck* és *Luganszk megyékben*. Csoportunk¹⁵ a következő településeket kereste fel: *Donyeck (Sztalino)*, *Makajevka*, *Ilovajszk-Sirokoje (Szpartak)*, *Zugresz*, *Sahtyorszk (Katik)*, *Kantarna*, *Gorlovka*, *Luganszk (Vorosilovgrád)*, *Sztahanov (Kagyijevka)*, *Lutugino*, *Uszpenka*, *Perevalszk (Parkamona)*, *Krasznyj Lucs*, *Novij Donbász*. A helyi szemtanúk bevonásával megszemléltük az említett településeken egykor működtetett munkatáborokat, fogoly-temetőket. Az első utunkról készült többszerzős kiadvánnyal¹⁶, **dr. Havasi János** dokumentumfilmjével¹⁷ is tudatni akartuk a széles közvéleménnyel, hogy a szovjetek nem csupán munkaképes férfiakat, de fiatal nőket is kényszermunkára hurcoltak. A tömegsírok megkeresése mellett a legnagyobb eredményünk egy konkrét női sír megtalálása *Uszpenkában*: Az 1919. januárban született MAROSI JÓZSEFNÉ 1945. novemberben halt meg a kis bányásztelepülésen, és sírját a mai napig gondozzák a helybeliek. Azóta a hozzátartozókat is sikerült felkutatni. Többek között a női rabsorsok jobb megismerésére, a sírok felkutatására szerveztünk további emlékutakat a volt Szovjetunió különböző vidékeire.

A második kegyeleti és kutatóutat bevállaló csoportunk¹⁸ 2012. június 29. – július 10-e közt az Urál-hegyvonulat vonzáskörzetéhez tartozó Perm megye (*Perm*, *Kungur*, *Gajva*, *Perm-36: Gulág múzeum*), Szverdlovszk megye (*Verhoturje*, *Novaja Ljalja*, *Nyizsnyaja Tura*, *Nyizsnyij Tagil*, *Rudnyik*, *Cseremsanka*, *Leviha*, *Kirovgrad*, *Nyevjanszk*, *Jekatyerinburg*, *Pervouralszk*, *Talica*, *Revda*, *Revdinszkij Gyegtyarszk*, *Ganina-jama kolostor*, *Berezovszkij*, *Pervomajszk*, *Lenyinszkoje*, *Azbeszt*, *Nyizsnyij Iszetszk*,

Bolsoj Isztok, Malij Isztok, Aramil), Cseljabinszk megye (*Verhnyij Ufalej, Kistim, Cseljabinszk, Miassz, Szatka, Asa*), Baskírföld térségébe (*Ufa, Balanovo, Demszkoje, Isimbaj, Oktyabrszkij, Urusszu, Sztarije Tujmazi*) látogatott el. A szibériai zarándoklat fontosabb epizódjait dr. Havasi János és Jurkovics János közös dokumentumfilmje¹⁹ (a későbbiekben a Duna Tv bemutatta) és jelen sorok írójának könyve²⁰ is megörökítette. Megismerkedtünk egy magyarbarát orosz értelmiséggel, Motrevice történészprofesszorral, aki a Jekatyerinburgi Állami Egyetemen tanít és emellett – a Moszkvában székelő Vojennije Memoriali Társaság megbízásából – eddig 96 hadifogolytemetőt tárt fel és tette azokat rendbe. A felsorolt területeken 35 egykori, második világháborús kényszermunkatábor, civil internált- és hadifogoly temetőt azonosítottunk, dokumentáltunk.²¹

A harmadik kegyeleti és kutatóutunk **2016. június 24. – július 2-a** közt *Baskíria-Ufa-Oktyabrszkij, Tatárföld-Jelabuga* útvonalon zajlott le²².

A negyedik kegyeleti és kutatóutunkat²³ **2016. augusztus 15– 27. közt** Csecsenföld: *Groznyj terület – Andrejevszkij völgy – Azerbajdzsán: Szumgait* (Kirovabadi) körzet – *Hanlari körzet – Grúzia: Tbiliszi, Kutaiszi* körzetében folytattuk. A két expedíció tapasztalatairól, eredményeiről többek között *Makkosjánosiban* rendeztünk nemzetközi emlékkonferenciát, az elhangzott előadások anyagát könyvalakban is kiadtuk.²⁴

Az ötödik kegyeleti és kutatóutunkat²⁵ **2017. június 27 – július 8-a** közt–*Örményország: Jereván-Vanadzor-Ararat - Kazahsztán: Szpazsk-Karaganda-Almati – Üzbegisztán: Taskent – Oroszország: Moszkva* vonalon fejeztük be. A legutóbbi három történelmi zarándokúttal a jelen írásban foglalkozunk.

Ezekhez a kutatóutakhoz ismereteink elmélyítése információs alapanyagot a *Történelmi zarándokutak* idején gyűjtöttünk, amit az egykori Szovjetunió béli lágerek, lágertemetők meglátogatása idején tudtunk hasznosítani.

2011. május 4-9. között kutatócsoportban voltunk teregyakorlaton *Erdélyben*. Az „*Itt volt a végállomás*” című uniós pályázat részeként és a „*Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek*” című projekt²⁶ keretein belül végiglátogattuk, azonosítottuk és dokumentáltuk azokat a helyszíneket, ahol az elosztó- és gyűjtőtáborok voltak: *Nagykároly, Szaniszló, Szatmárnémeti, Érmindszent, Nagyszeben, Nagydisznód, Brassó, Ligetfalva, Marosvásárhely, Szászrégen, Nagyenyed, Déva, Lugos, Temesvár, Arad.*

2011-2012 között Vajdaság (Szabadka, Zombor), Felvidék és Kárpátalja területére is eljutottunk, ahol szintén azonosítottuk, dokumentáltuk azokat a helyszíneket, ahol gyűjtőlágerek, lágertemetők voltak.²⁷

A GULÁG-GUPVI Emlékév jegyében **2016. október 21–25.** között Romániában: *Arad-Nagyszeben-Brassó-Foksány-Jassi-Kolozsváron* jártunk. *Jassi, Foksány* (2017. 02) gyűjtőhelyeire emléktáblát készítettünk. *Lügeten* (2016. 10. 22.) emlékművet állíttattunk.

A nagyszabású Kárpát-medencei programot **2016. november 15–19-**e közt Szlovákia: *Szepsi, Tornaújfalú* – Lengyelország: *Sanok* – Ukrajna: *Sztarij-Szambor, Szolyva* gyűjtő- és elosztólágereit is felkerestük, ezeken a magyarság, némettség „Golgotáinak” is nevezhető helyszíneken koszorúzással, megemlékezéssel, gyertyagyújtással tiszteeltünk közös halottaink emléke előtt.

A pécsi Német Kör és a Szolyvai Emlékparkbizottság együttműködésének köszönhetően *Pécsen, Budapesten, Kolozsváron, Újvidéken, Királyhelmeccen, Nagykaposon, Beregszászban, Szolyván* és más településeken megrendezett megemlékező programok keretében indult el az intenzív kutatás. Közreműködtünk a partnerszervezetek hálózatának kialakításában, aktivizáltuk képviselőiket, a helytörténeszeket hogy a soron következő tanácskozásokon előadásokat tartsanak és konferenciaköteteket adjanak ki.

Az általunk elindított mozgalom Kárpát-medencei szintű megemlékezés-sorozatot generált. Az eddigi tapasztalatok birtokában aktívan részt vettünk a Malenkij Robot 70. évfordulójára alakult Emlékbizottság munkájában. Az Emlékbizottság²⁸ koordinálásával belendült a „malenkij robot” történetének szakszerű feltárása, interjúk készítése, együttműködések határon belüli és határon túli, valamint nemzetközi szervezetekkel, levéltárakkal, a témát kutató történészekkel. A „*Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszer-munkások Emlékévé*” -nek felbecsülhetetlen a jelentősége, tárgyi és szellemi hozzáadéka, amellyel a közvélemény is szembesülhetett.²⁹

Megítélésem szerint a megvalósított programok tükrében sikeres Gulág Emlékévet zártunk nemcsak Kárpátalján, hanem az egész Kárpát-medencében. Az emlékezés mozgalmát elindító Emlékév történelmi jelentőségét abban látom, hogy a közel nyolcszázézer magyar tragédiáját eddig övező hallgatás maradék falát is végérvényesen ledöntötte. Hamvas Béla szavaival elmondhatjuk, hogy a „*lélek a túlvilágon csak akkor nyugszik meg, ha akad a földön valaki, aki élete igazságát kimondja*”. Véleményem szerint mindannyian, akik bekapcsolódtunk az országos és helyi viszonylatban is az Emlékbizottság által támogatott programok, projektek megvalósításába, ezt tettük, hogy újra és újra kimondhassuk a GUPVI-GULÁG haláltáborába, „*málenkij robotos*” lágereibe internált és embertelen poklait átélt apáink, nagyapáink és az ifjabb generációknak a dédapapáink – évek hosszú

során titkolt – igazságát, mert ezáltal hallhatóvá tettük, amit elhallgattak, mert az újra felszabdalt magyar földet megszálló kommunista hatalom nemzetiségük miatt is kollektív bűnösnek bélyegezte őket.

Az ott megélt borzalmakat, a szovjet barakkba zárt hányattatott sorsokat, szenvedéstörténeteket, a szabadság utáni vágyakozó emberi tragédiákat igyekeztünk megidézni a kül- és beltéri kiállításokon, a megjelentetett emlékiratokat, dokumentumokat, levéltári anyagokat feldolgozó könyvek sokaságában, az üldözött, megalázott, halálukig kitartó hőseink, áldozataink tiszteletére szervezett GUPVI-GULÁG emlékzárándoklatok és az elhurcoltak neveit megörökítő emlékjelek állításában, emlékhelyek, emlékparkok kialakításában. A nemzeti kibeszélést elősegítő konferenciák, a rendhagyó történelmi órák, tematikus előadások, dokumentum- és játékfilmek, színházi előadások stb. mind-mind hozzájárultak magyar nemzetünk kollektív emlékezetének megerősítéséhez, a feledés fekete homályának kifehérítéséhez. Mindezek tetetözése volt, hogy Ungváron a Duhnovics Házban felavattuk a Sztálinizmus Kárpátaljai Áldozatainak Emlékmúzeumát.

Az a meggyőződésem, hogy az Emlékév nem fejeződött be, mert a megkezdett munkát folytatnunk kell, hiszen sok még az elvégzésre váró feladat, sok kérdés még megválaszolatlan, és az ezzel kapcsolatos „*rejtélyes sötét foltok, történelmi ködösítések, a megtorlásokat elhomályosító mítoszok*” feltárára és szertefoszlásra várnak tisztességes történészeink remélhetően áldozatos és bátor munkája segítségével.

Sokat számít az erkölcsi biztatás is, a Gulág-Gupvi-kutatók közül 2017 folyamán kilenc személyiség vette át az eddigi tevékenysége elismerését értékelő magyar állami kitüntetést.³⁰

Véleményem szerint ma sem vesztek aktualitásukból a túlélők által – a fentebb említett rendezvényeken megfogalmazott kérdések: „*Mi volt ezeknek az embereknek a bűne? Mi lett a sorsuk? Vajon hogyan történhetett meg mindez? Kinek az indítványára?*”³¹ Mi is történt 1944 novemberében? Miért nevezzük Szolyvát magyar Golgotának? Miért kellett többek között az anyaország újbóli feldarabolása idején Kárpátalja, Erdély, Délvidék, Felvidék elcsatolásáért sok ezer magyarnak, németnek és más nemzetiségű embernek elpusztulnia a sztálini lágerekben? A kollektív büntetéssel sújtott magyar állampolgárok közül miért kellett – a fronton harcoló és elesett magyar honvédekhez viszonyítva – kétszer többen meghalniuk a háborúvesztés után a munkatáboroknak titulált szovjet haláltáborokban? Miért tiltakoznak még ma is oly sokan, ha az elhurcolt és soha haza nem tért ma-

gyar polgári áldozatokat népiértésnek nevezzük? Ezek a kérdések foglalkoztatják ma is a már majdnem teljesen leköszönő túlélőket, annál inkább a hozzátartozókat és a leszármazottakat.

A lendületesen haladó kutatások eredményei tükrében a tragikus események még teljesebb megvilágítása szándékával igyekeztem a magam módján – a teljesség igénye nélkül – megfogalmazni a válaszokat a fentebbi kérdésekre, reményeim szerint hozzájárulva a magyar történelem egyes tévhiteinek tisztázásához. Ez a történelmi szociográfia is arra figyelmeztet, hogy a Sztálin nevével fémjelzett GULÁG vagy a GUPVI éppen úgy a gonoszság szimbólumai, mint ahogy Hitlerék *Auschwitz-Birkenau* vagy *Mauthausen* megsemmisítő tábora. Ezért a cselekvő történészek fontos küldetése legyen az is, hogy a magyarság, németiség internálása ne maradjon többé az európai történetírás szégyenfoltja, a történettudomány tabuja, hogy az európai népek családjában a „malenkij robot” – a holokauszthoz hasonlóan – ne csak a közbeszéd témája, hanem oktatás tárgya is legyen a tanintézetekben.

Ebből kiindulva fontos döntésnek tartom, hogy 2018 nyarán Orbán Viktor miniszterelnök úrnak – kutatótársaimmal – levelet írtunk, és támogatást kértünk a *GULÁG-GUPVI Dokumentációs Kutató- és Emlékközpont* létrehozásához. A határon túli kutatókat is összefogó intézet Budapesten működne. Intézményi keretek között valósulna meg a Kárpát-medencében a magyarok, németek internálásával kapcsolatos történetek teljes, objektív, történelmi feldolgozása, összefoglaló nagy monográfiák megírása. Az angol, német, orosz nyelvre is lefordított, összefoglaló jellegű, a levéltári forrásokra épülő tanulmánygyűjtemény megjelentetése alapvetően tisztázna a Szovjetunióban raboskodó hadifoglyok, internáltak máig vitatott létszámát, tragikus sorsát, tábori életét. Európa népeinek is tanulnia, okulnia kell ezekből az időkből, hogy egy jobb, igazságosabb, békeszeretőbb generáció nőjön fel.

(Folytatása következik)

JEGYZETEK:

¹ A szerző készülő történelmi szociográfiáját a továbbiakban folytatásokban közöljük.

² Lásd a honlapjukon elhelyezett kutatási anyagokat: [http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/\(2014\)](http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/(2014))

³ DR. BOGNÁR Zalán (szerk.): *Malenkij robot. „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a sztálini lágerbe 1944/45–1955.* Pécs, Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, 2009.

⁴ „*Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek*” A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre (elnök: Matkovits-Kretz Eleonóra) projektje alapján a sztálini munkatáborokba hurcolt magyarok és németek tiszteletére a beregszászi Európa–Magyar Házban rendezett nemzetközi emlékkonferencia, melynek társszervezője a Szolyvai Emlékparkbizottság volt. Lásd még: DUPKA György: *Emlékezés a sztálinizmus áldozataira* (A 2010. novemberi emlékkonferencia előadásainak szerkesztett anyaga). In: Trianoni Szemle, III. évf. 2011/1. szám. 30–39. p. „*Ezer fogoly küldi imáját az égbe... Mi Atyánk, Uristen, segíts haza minket!...*” Internálás és genocídium a Kárpát-medence régióiban. Internálás és deportálás, szovjetellenes személyek begyűjtése, megtorlás Kárpátalján, Nemzetközi emlékkonferencia a GULÁG-GUPVI Emlékvé alkalmából a Szolyvai Emlékparkbizottság és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet szervezésében (Beregszász, 2015. november 20.). Összeállítók: DUPKA György és ZUBÁNIC László. Szolyvai Emlékparkbizottság, 2016 - Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2016. Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=511

⁵ Lásd a honlapjukon elhelyezett kutatási programokat, adatbázisokat: <http://gknt.hu/> (2014)

⁶ Lásd a honlapjukon elhelyezett kutatási programokat, adatbázisokat: [http://www.malenkijrobot.hu/\(2014\)](http://www.malenkijrobot.hu/(2014))

⁷ *Budapest, Kárpát-medence – 'Malenkij robot', emlékezet.* Gulágkutatók VII. nemzetközi konferenciájának kötete. Szerkesztette: BOGNÁR Zalán-MUSKOVICS Andrea Anna. Gulágkutatók Nemzetközi Társasága, Budapest, 2017.

⁸ OROSZNÉ STUMPF Éva: *Jóvátették azt, amit el sem követhettek... A szerencsi gyűjtőtáborból donbászi kényszermunkára.* Német fordítás: SOMOSKÓINÉ HAUSCHEL Dóra. Szerencs Város Német Nemzetiségi Önkormányzata. é.n.

⁹ Lásd: *Gulag-Gupvi. A szovjet fogság Európában.* A Nemzeti Emlékezet Bizottsága, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontja és a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre által 2015.november 25-én Budapesten (MTA Székháza, Díszterem) megrendezett nemzetközi konferencia szerkesztett előadásai. A kötet angol nyelvű kiadásának címe: *Gulag-Gupvi. The Soviet Captivity in Europe.* Szerkesztette: KISS Réka, SIMON István. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2017.

¹⁰ *A Kárpát-medence elveszített területeiről (Kárpátalja, Felvidék, Erdély és Délvidék) szovjet típusú táborokba hurcoltak kárváriája.* Konferenciakötet. 2016. november 25-én a Polgárok Háza Dísztermében tartott konferencia előadásai. Szerkesztette: BOTLIK József és CSERESNYÉSNÉ KISS Magdolna. Keskenyúton Alapítvány, 2017.

¹¹ Lásd a **dr. Murádin János Kristóf** által szervezett konferencia anyagát angol nyelven: *Acta Universitatis Sapientiae. European and Regional Studies, Volumen 7, 2015.* Sapientia Hungarian University of Transylvania Scientia Publishing House.

¹² Lásd: *Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak.* dr. DUPKA György közreadásában. Szemelvények a szovjet fogságból hazatért túlélők (volt katonafoglyok, civil internáltak, politikai elítéltek, kényszermunkások) vallomásaiból, visszaemlékezéseiből, valamint a hozzátartozók adatközléseiből (1944-2015). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015., *Egy eltűnt férfigeneráció nyomában a Gupvi-Gulág kárpátaljai túlélőinek vallomásaiból. Elititkolt, múltidéző emlékezet a szovjetizálás időszakából, 1944-1990.* DUPKA György közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017.

¹³ Tárolt változat: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=103&page=2> (2009)

¹⁴ Első utunk az EU által finanszírozott *Utak a gyökerekhez* című pályázaton belül a *Polgári lakosság internálása „malenkij robotra” a Szovjetunióba* elnevezésű projekt: az EU EACEA támogatásával valósult meg.

¹⁵ A kutatócsoport magyarországi tagjai: **Matkovits-Kretz Eleonóra** (Pécsi Német Kör, elnök), **Szeltnerné Winhardt Ildikó** (Budaörs), **Horváthné Szezerédi Mária** (Pécs), **Csehily**

József (Pécs), dr. Havasi János (Pécs), Debreceni Mihály (Csap-Budapest), Hack Ferenc Mihályné (Almáskamarás), Singer Zsuzsa (Székesfehérvár), Szikszai Nikolett (Geresdlak), Müller Zsuzsa (Geresdlak), Szorenné Matkovits Nóra Vanda (Pécs), Lévai Gábor (Pécs), Baumann Tímea (Pécsvárad), Noll Katalin (Budapest), Varga Orsolya (Kismaros), Kulcsár Tímea Ágnes (Ráckeve), Gárdonyi Adrienn (Dunavarsány), Szorre Tibor Kornél (Pécs), Walterné Müller Judit (Pécs), Matthaidesz Konrád (Budapest). Kárpátaljai, Ungvárról vonattal indult résztvevői: **ifj. Bakura Sándor** (Eszény), **Dupka György** (Ungvár), **Kovács Elemér** (Beregszász). A kutatás eredményeit 2009. szeptember 25-én a Pécsi Valeria Koch Német Kollégiumban megrendezett „Utak a gyökerekhez” konferencián ismertették, melynek keretében „malenkij robot” témájában készült dokumentumfilm vetítésére, a korszakhoz kapcsolódó új kiadványok bemutatójára, kiállítások megtekintésére is sor került.

¹⁶ BAKURA Sándor – DUPKA György – KOVÁCS Elemér – KOVÁCS Erzsébet – MOLNÁR D. Erzsébet – TÓTH Zsuzsanna: „*Otthon a könny is édes*” 1944–1955. *Kényszer-munkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében.* Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2009, 104. p.

¹⁷ Sikeres volt kutatásunk a Donyec-medencében! Az útról készült riportfilmek megtekinthetők az MTV *Ájtáró és Sírjaik hol domborulnak?* c. műsorainak honlapján. Ehhez a legegyszerűbb a Google-keresőbe beírni: MTV Ájtáró <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&page=4&page=3>, <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=103&page=3>

¹⁸ Az első emlékutat (Donyec medencébe (2009.) követően a második expedíciót is ezen túl az Urálba (2012.) az EU (EACEA) támogatta. A pécsi Német Kör képviseletében ott volt **Matkovits-Kretz Eleonóra** (elnök), **Schmidt Antal** (alelnök), **Bán Ilona**, **Hack Ferenc Mihályné**, **Márkus Beáta**, **Schmidt Ákos**, **Stumpf Bálint**, **Stumpf Bálintné**, **Szendéni Arnold Katalin**, **Szabó Alla tolmács**, **Máthé Áron**, a Budapesti Terror Háza Múzeum főmunkatársa, **Singer Zsuzsa**, GULÁG-kutató, **Walterné Müller Judit**, a pécsi múzeum igazgatóhelyettese, **Csehily József**, a pécsi ruszin önkormányzat képviselője, továbbá a Magyar Televízió stábjá képviseletében **dr. Havasi János**, a Médiaszolgáltatás-Támogató és Vagyongazdálkodó Alap (MTVA) főmunkatársa, egyben a népszerű Hábórus Keresőszolgálat vezetője, **Jurkovic János** filmes, operatőr. Kárpátalja képviseletében vonattal Ungvárról indult **Dupka György** történész, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára, **Fuchs Andrea**, az ungvári svábok/németek baráti körének tagja, **Olekszij Korszun** nyugalmazott ezredes, hadtörténész, a Rehabilitált Történelem Kárpátaljai Emlékkönyv szerkesztőbizottsága kiadói csoportjának vezetője.

¹⁹ HAVASI János – JURKOVICS János: *Idegen ég alatt.* (Urál térségi lágerekben elhunyt magyar foglyok emlékének adózik az 57 perces film.) Szeged, 2012. http://www.port.hu/idegen_eg_alatt/pls/w/films.film_page?i_film_id=136919 (2012)

²⁰ DUPKA György: „*Hová tűnt a sok virág...*” *Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában* (Történelmi szociográfia). Kárpátaljai Magyar Könyvek – 221. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012. Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=409

²¹ Tárolt változat: [http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=164&page=\(2012\)](http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=164&page=(2012)), [http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/5-ural\(2012\)](http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/5-ural(2012)), <http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/4-konferencia> (2012).

²² A 2016. június 24-július 2. közt zajló uráli zárandókutáj tagjai voltak: a Magyar Televízió stábjá képviseletében **Noll Katalin** szerkesztőriporter, **Csomós István Tamás** operatőr, **dr. Szilágyi Péter Ferenc** a Miniszterelnökség helyettes államtitkára, **Dr. Bognár Zalán** és **dr. Dupka György** GULÁG-GUPVI kutatók, a pécsi Német Kör képviseletében **Matkovits-Kretz Eleonóra** elnök, **Matkovits Réka Aléna**, **Dimitrijenko Anna**, **Árvai András**, **Szenác Mihályné** (az

Oktyabrszkiji 1701-es munkatáborban robotoló magyar szülők itt született leánygyermeke), **Harsányi Zoltánné (Jurij Lapsin alias Arnold György)** magyarországi unokatestvére, nyugdíjas tanár), valamint **Árva Attila**, a szerencsi Német önkormányzat elnöke.

²³ A 2016. augusztus 15-27. közötti emlékút tagjai voltak: **dr. Szilágyi Péter Ferenc**, a Miniszterelnökség helyettes államtitkára, **Szári Norbert Gergely**, a Nemzeti Emlékezet Bizottság Hivatalának kutatója, **Csornay Boldizsár László**, a pécsi Janus Pannonius Múzeum igazgatója és **Walterné Müller Judit** igazgatóhelyettes, **Dr. Bognár Zalán** történész (a Károli Gáspár Református Egyetem docense) és felesége, **Dr. Bognár Zalánné** pedagógus, **dr. Dupka György** GULÁG-GUPVI-kutató, **Varga László**, a balmazújvárosi Veres Péter Kulturális Központ művelődésszervezője, **Csehily József**, a pécsi Ruszin Önkormányzat elnöke, **Magasi Ágnes** és **Yazhyan Tereziya**, a Pécsi Magyar-Orosz Társaság tolmácsai, **Gaskó Gábor**, a Magyar Azeri Társaság (Hunaz Kft) képviselője, a pécsi Német Kör képviselőjében **Matkovits-Kretz Eleonóra** elnök, **Schmidt Antal** alelnök, **Szorrené Matkovits Nóra Vanda**, **Dimitrienko Anna**, **Rozsnyai Ilona**, **Schmidt Norbert**, **Bán Ilona**, **Németh György Éva** dokumentumfilm-forgató, **Kampfli József** budapesti szobrászművész (az apja a kutaiszi munkatáborban robotolt), valamint a nagykozári **dr. Horváth Katalin** ügyvéd, a dabasi **Molnár József** a motoros emléktúrák szervezője. Utunkat a Magyar Televízió stábjába képviselőjében **Noll Katalin** szerkesztőriporter és **Szűcs Tamás Ádám** MTVA-szakértő örökítette meg.

²⁴ *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országában*. Nemzetközi emlékkonferencia anyagai, Makkosjánosi, 2016. november 18. Szerkesztette: dr. DUPKA György, dr. ZUBÁNIC László. Kárpátaljai Magyar Könyvek 256. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017.

Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=538

²⁵ A 2017. június 27-július 8. közötti emlékút tagjai voltak: **dr. Szilágyi Péter Ferenc** a Miniszterelnökség helyettes államtitkára, a pécsi Német Kör képviselőjében **Matkovits-Kretz Eleonóra** elnök, **Schmidt Antal** alelnök, **Matkovits Réka Aléna**, **Dimitrienko Anna**, **Rozsnyai Ilona**, **Bán Ilona Blanka**, **Németh György Éva** dokumentumfilm-forgató, **Horváth Adrienn**, valamint a nagykozári **dr. Horváth Katalin** ügyvéd, **Árva Attila**, a szerencsi Német önkormányzat elnöke, **Csehily József**, a pécsi Ruszin Önkormányzat elnöke, **Csornay Boldizsár László**, a pécsi Janus Pannonius Múzeum igazgatója és **Walterné Müller Judit** igazgatóhelyettes, **Halmi Keve Kund**, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum (RETÖRKI) munkatársa, **dr. Máthé Áron** történész, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Hivatala elnökhelyettese, **Szári Norbert Gergely**, a Nemzeti Emlékezet Bizottság Hivatala kutatója, a dabasi **Molnár József**, a motoros emléktúrák szervezője, **Varga László**, a balmazújvárosi Veres Péter Kulturális Központ művelődésszervezője, **Magas Ágnes** és **Yazhyan Teréziya**, a Pécsi Magyar-Orosz Társaság angol, orosz tolmácsai, **Dupka György** történész, a MÉKK elnöke, **Fuchs Andrea**, a Szolyvai Emlékparkbizottság irodavezetője.

²⁶ A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre – Német Kör szervezésében a témával foglalkozó kutatók, túlélők, az elhunytak hozzátartozóinak társaságában a partiumi, erdélyi, illetve a székelyföldi emlékhelyeket a jól felkészült kutatóbarátaink kalauzolásával kerestük fel.

²⁷ Lásd bővebben: <http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/2-kepek> (2011)

²⁸ *A Szovjetunióba való elhurcolások 70. évfordulója alakalmából szervezett Kárpát-medencei szintű rendezvények megvalósítása 2015. január 20-án indult, azonban a záróprogramok hivatalosan 2017. február 25-én fejeződött be, de a központi támogatású projektekből több 2018 folyamán valósul meg.*

²⁹ *Gulág-Gupvi emlékévek*. Zárókiadvány, 2015. február 25.-2017. február 25. Szerkesztette, összeállította: DR. KOVÁCS Emőke. Közreműködött: DR. NOBILIS Márton, DR. RÉTVÁRI Bence. Gulág-Gupvi Emlékbizottság, Budapest, 2017.

³⁰ **2017. augusztus 20-án** Áder János, Magyarország Köztársasági Elnöke mások mellett állami kitüntetésben részesítette a GULÁG-GUPVI-kutatók egy csoportját:

Magas színvonalú munkájáért *Magyar Érdemrend Lovagkereszt polgári tagozat* kitüntést vehetett át:

DUPKA GYÖRGY történész, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára,

NAGYNÉ PINTÉR JOLÁN, a GULÁG-okban Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány elnöke.

Kimagasló tevékenysége elismeréseként *Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozat* kitüntetésben részesült:

HAJAGOS CSABA, a Kecskeméti Katona József Múzeum Történeti–Néprajzi Osztályának történész-muzeológusa, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága és a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet Vidéktörténeti Témacsoportjának megbízott tudományos kutatója,

DR. KOVÁCS EMŐKE történész, a „GULÁG-GUPVI Emlékév” szakmai vezetője, az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő szakmai programvezetője,

MATKOVITS-KRETZ ELEONÓRA, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre elnöke,

MOLNÁR D. ERZSÉBET történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének főiskolai docense,

DR. MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF történész, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Tanulmányok Szak egyetemi adjunktusa, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Karának kari kancellárja,

WALTERNÉ MÜLLER JUDIT, a pécsi Janus Pannonius Múzeum igazgatóhelyettese,

KORSZUN OLEKSZIJ ungvári történész, GULÁG-kutató.

³¹ BODNÁR Tibor olvasói levele. In: *Kárpáti Igaz Szó*, 1989. július 16.